Др Александар - Саша Грандић, научни сарадник Европског дефендологија центра Бања Лука

Библиотекар саветник, Народна и универзитетска библиотека Републике Српске

Стручњак у култури – критичар уметности, теоретичар уметности, историчар уметности, теоретичар књижевности, књижевни критичар, приређивач и театролог, позоришни критичар

Ауторитет, ауторитарност и аутократизам

Између политичког континуитета и демократске сменљивости власти

Општи избори одржани у Босни и Херцеговини 4. октобра 2026. године и ванредни парламентарни избори у Републици Србији 25. октобра исте године отворили су два различита питања демократског легитимитета, политичког континуитета и сменљивости власти. Док је у Србији преовладало начело изборне смењивости и отворена могућност успостављања новог, додуше, још непрофилисаног модела власти, јер се из хоризонталног, претежно нехијерархијског усмерења треба прећи на вертикални модел власти, што представља сложен процес политичке транзиције, у Републици Српској је преовладало начело континуитета власти. Управо то одсуство транзиције власти већ неколико деценија отвара питање у којој мери Република Српска поприма обележја олигархијског модела друштвене организације са израженим елементима персонализације политичке моћи, што би је могло удаљити од демократских процеса и стварања „слободног друштва“ које би из етноцентричног друштва требало и могло да прерасте у грађански проактивно друштво.

Етноцентрични корени Републике Српске не могу да буду негирани, како са становишта историјских околности које су их обликовале, тако и са аспекта настојања једног дела босанскохерцеговачке елите да преобликује идентитетски профил комплексне структуре босанскохерцеговачког друштва, о чему сведоче и дуготрајне расправе о односу грађанског и етничког идентитета. Немогућност да се ускладе профилације грађанског са етничким

идентитетима условила је нове поделе у савременом босанскохерцеговачком друштву, а у Републици Српској отежала позитивне транзиционе процесе. Етноцентризам и страх од политичке супремације неретко су потискивали идеје грађанског активизма. Са друге стране, подршка која је у Бањалуци исказана победи Студентске листе у Србији отвара ново питање о етноцентричној идеји и грађанском активизму код младих. Евидентно је да постоји одређен број људи у Републици Српској који није спреман да зарад етноцентричне визуре прихвати позиције домаћих власти које доживљава као олигархијско-династичке, већ изражава својеврсну веру „у немогуће“, да се на темељу промена и процеса у Србији то исто деси и у Српској.

Изборни образац који је у Републици Српској успостављен у оквиру Изборног закона Босне и Херцеговине, а током времена мењан и кроз деловање ОХР-а, отворио је питање у којој мери постојећа изборна правила и политичка пракса погодују дуготрајном очувању истих политичких структура на власти. Наиме, за утврђивање изборних резултата није пресудан проценат изашлих бирача, већ број добијених гласова и правила њиховог претварања у мандате, док се излазност на појединим изборима кретала тек нешто изнад половине уписаних бирача. Такве околности, нарочито у условима дуготрајне концентрације политичке моћи у оквиру само једне, доминантне политичке структуре, отварају питање о могућим олигархијским обележјима власти и стварном домету демократске представљености. Зато се, у том контексту, оправдано намеће питање о разграничењима ауторитета, ауторитарности и аутократије као суштинских елемената у разумевању феномена вишедеценијске несмењивости власти у Републици Српској, тим пре што део младих жели да дође до позитивне транзиције саобразно процесима и токовима реформи у Србији. Иако се појмови ауторитет и ауторитарност етимолошки везују за латинско *auctoritas* (углед, утицај, власт), а аутократија за грчко *autokrateia* (самовлашће), они се суштински разликују по својим друштвено-политичким конотацијама. Док ауторитет почива на признавању стручности, образовања, знања, моралности и легитимитета власти, ауторитарност означава стил понашања и управљања заснован на наглашеној хијерархији и захтеву за послушношћу, док је аутократија самовољна, готово неограничена власт појединца.

Један од утемељивача модерне социологије Макс Вебер успоставио је јасну дистинкцију између моћи (*Macht*), која подразумева могућност да се сопствена воља наметне упркос отпору, и власти (*Herrschaft*), која

подразумева вероватноћу да ће одређена наредба наићи на послушност. У случају легитимне власти, прихватање наредби почива и на уверењу да та власт има оправдано право да их издаје. Из овога произилази да је ауторитет, заправо, друштвено признато право да се доносе одлуке и издају наређења, те се покоравање ауторитету не мора манифестовати као слепа покорност, већ као прихватање одлука на темељу уверења у њихову оправданост и легитимност. Према одредницама Русоовог „Друштвеног уговора“, политички ауторитет своју оправданост црпи из опште воље и усмерености ка општем интересу, при чему се легитимитет власти не може свести искључиво на формалну законитост њеног вршења. На сродним начелима друштвеног признавања почивају и ауторитети учитеља (професора), судија, лекара и бројних других друштвених делатника, јер их друштво, у складу са њиховом стручношћу, улогом и одговорношћу, препознаје као носиоце заштите општег интереса, а самим тим и развоја. Међутим, из овог схватања ауторитета не произилази нужно ауторитарност, која представља модел управљања заснован на наглашеној хијерархији и захтеву за послушношћу, док се легитимни ауторитет може остваривати и без непосредне принуде, на темељу уважавања знања, стручности, интегритета и моралности његовог носиоца. Према Веберу, постоје три основна модела легитимног ауторитета, а то су: традиционални ауторитет, који своју моћ црпи из континуитета традиције и обичаја („тако је одувек било“), а у одређеним историјским облицима и из уверења о „Божјој вољи“, односно да је владар „по милости Божјој“ ту где јесте, за шта су пример наследне династије; харизматични ауторитет, заснован на посебним особинама појединца, који своју моћ црпи из убеђења да његов носилац има изузетне, неретко и натприродне особине. Овакав вид ауторитета карактеристичан је за „смутна времена“, када људи губе веру у постојећи систем и „траже избавитеља“; трећи је рационално-правни ауторитет, који своју моћ црпи из начела „Закон је изнад свих“, што представља један од темељних принципа савремених демократских поредака. Овде се моћ не остварује дејством натприродне силе или искључиво личним својствима носиоца власти, већ почива на систему свесно донетих, писаних правила – закона.

Дакле, рационално-правни ауторитет требало би да буде исходишна тачка остваривања власти у савременом друштву, али се његов карактер у значајној мери мења ако се томе дода могућност злоупотребе моћи која из њега произилази. Наиме, стварање скупштинске већине под контролом једног

центра моћи може обесмислити рационално-правни ауторитет, јер се политичка моћ концентрише у рукама једног човека, лидера партије на власти, или групе истомишљеника. Зато савремене демократије почивају на политичком плурализму, јер се тако омогућава већа контрола политичке моћи која се остварује у оквиру рационално-правног поретка. Међутим, слабљење стварног политичког плурализма може друштва организована на рационално-правном ауторитету усмерити ка аутократским облицима владавине, односно изразито персонализованом вршењу власти, у којем се појединцу (лидеру) временом приписују и изузетна, готово натприродна својства, било да је „од Бога послат“ или да има „месијанску моћ“. Савремени аутократизам не одржава се само захваљујући олигархијским тенденцијама и концентрацији политичке моћи, већ, што је посебно значајно, може почивати и на пасивности значајног дела грађана. На тај начин слабљење друштвене свести о значају политичког учешћа може довести до опадања грађанског активизма као покретача активности на успостављању система ефикасније контроле власти. Истовремено, тиме се може маргинализовати и основна функција опозиције као друштвене савести, с једне, и коректива власти, с друге стране. Слабљењем квалитативног опозиционог деловања отвара се простор за јачање аутократских тенденција и учвршћивање неформалних, па и династичких образаца политичке моћи.

Аутократске тенденције које се ослањају на квазиетноцентризам (модел политичког изјашњавања у којем се користе две врсте наратива, један за домаће јавно мњење, а други за иностране политичке актере) не само да могу попримити династичка обележја услед слабљења делотворне опозиције, већ се у значајној мери ослањају и на недовољно развијен грађански активизам. Међутим, оптимизам уливају „младе снаге“ које, покренуте хоризонталним моделима грађанског активизма у Србији, желе да успоставе континуитет промене. Ипак, прелазак такве хоризонтално организоване друштвене снаге у вертикалну структуру власти носи опасност да рационално-правни ауторитет институција буде потиснут харизмом појединаца и тежњом ка трајности њихове власти. У том случају, континуитет промена могао би се претворити у суштински дисконтинуитет у односу на начела из којих је та друштвена снага настала. Стога се суштинско питање не своди само на смену носилаца власти, већ и на то да ли ће нова власт прихватити ограничења сопствене моћи, институционалну контролу и могућност сопствене смене.

Литература и извори:

- OSCE/ODIHR (2023), Bosnia and Herzegovina, General Elections, 2 October 2022: Election Observation Mission Final Report, posebno Aneks I, str. 36.
- Rousseau, J.-J. (1762). *Du contrat social; ou, Principes du droit politique*. Marc Michel Rey.
- Weber, M. (1978). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. University of California Press.
- Изборни закон Босне и Херцеговине („Службени гласник Босне и Херцеговине“, br. 23/2001, 7/2002, 9/2002, 20/2002, 25/2002 – исправка, 4/2004, 20/2004, 25/2005, 77/2005, 11/2006, 24/2006, 33/2008, 37/2008, 32/2010, 48/2011 – одлука УС, 63/2011 – одлука УС, 18/2013, 7/2014, 31/2016, 54/2017 – одлука УС, 41/2020, 38/2022, 51/2022, 67/2022, 24/2024 и 24/2024 – исправка).
- Dahl, R. A. (1972). *Polyarchy: Participation and opposition*. Yale University Press.
- Levitsky, S., & Way, L. A. (2010). *Competitive authoritarianism: Hybrid regimes after the Cold War*. Cambridge University Press.
- Централна изборна комисија БиХ (2026). Потврђени резултати Општих избора 2026. године у Босни и Херцеговини, 3. новембар 2026. године.
- Републичка изборна комисија Републике Србије (2026). Укупан извештај о резултатима избора за народне посланике Народне скупштине, усвојен 5. новембра 2026. године.